

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.97/.99

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-10.06>

ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Горобчук Ангеліна Ігорівна,
студентка
(Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь, Україна)

Дяченко Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
та процесу
(Університет державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь, Україна)

Стаття присвячена принципу гласності в цивільному судочинстві, який є одним із основоположних у цивільному процесі. Проте, проаналізувавши всі аспекти цього принципу, можна стверджувати про наявність певних проблеми теоретичного осмислення предмета дослідження та проблем практичного застосування принципу гласності. У статті розглянуто принцип гласності судового процесу як одну з основних засад цивільного судочинства, подано поняття гласності та співвідношення понять, які дають різні науковці. Розмежовано принципи гласності й відкритості судового процесу, які варто розглядати в нерозривному зв'язку, тісно взаємопов'язані між собою, доповнюють один одного, але не є тотожними. Також зазначено про те, що озвучення процесуальних дій, висловлювань учасників судового процесу, рішень суду тощо як складник принципу гласності сприяє більш прозорому розгляду справи, зменшенню ризику прийняття неправомірного рішення, дає суспільству змогу оцінювати роботу судової гілки влади. Крім цього, зазначено зміст принципу гласності судового процесу, що включає в себе усний і відкритий розгляд справи, можливість будь-якої особи бути присутньою у відкритому судовому засіданні, повне фіксування перебігу судового процесу за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу, використання систем відеоконференцзв'язку і транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет, використання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка включає в себе підсистему «Електронний суд», що значно спрощує та полегшує роботу суду, тощо. Розглядаючи Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну системи, виділили її позитивні та негативні риси. Одним із ризиків є можливість повного або часткового знищення інформації, яка зберігається в електронній формі, або доступ до такої інформації, в тому числі персональної, третіх осіб. Способи вирішення цих проблем детально зазначено в статті. Також авторами проана-

лізовано судову практику дотримання судами принципу гласності судового процесу в цивільному судочинстві.

Ключові слова: принципи цивільного судочинства, гласність, цивільний процес, публічність, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.

PRINCIPLE OF PUBLICITY PROCESS IN CIVIL JUDICIARY

Horobchuk Anhelina Ihorivna,

Student

(Educational and Research Institute
of Law of the University of State Fiscal
Service of Ukraine, Irpin, Ukraine)

Diachenko Serhii Viktorovych,

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor of the Department
of Civil Law and Process

(University of State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Ukraine)

The article deals with the principle of publicity in civil proceedings, which is one of the foundations in the civil process, however, having analyzed all aspects of this principle, we can say that there are certain problems of theoretical understanding of the subject of research and problems of practical application of the principle of publicity. The article considers the principle of publicity of the trial as one of the main principles of civil justice, gives the concept of publicity and the relation of concepts given by different scholars, distinguished the principles of openness and openness of the trial, which should be considered in close connection, which are closely interrelated. They are complementary, but not identical, and it is stated that the voice of procedural actions, statements of participants of court proceedings, court decisions, etc., as a component of the principle of transparency promotes more transparency the case, reducing the risk of unlawful decisions and enables the public to evaluate the work of the judiciary. In addition, the article contains the content of the principle of publicity of the trial, which includes oral and open trial, the possibility of any person to be present in open court, complete recording of the course of the trial by video and / or recording equipment. , the use of video conferencing systems and broadcasting of court proceedings over the Internet, the use of the Unified Court Information and Telecommunication System, which includes the electronic court subsystem, which greatly simplifies and facilitates court work and the like. Considering the article The Single Judicial Information and Telecommunication System highlighted its positive and negative features. One of the risks is the possibility of complete or partial destruction of information stored in electronic form, or access to such information, including personal information, of third parties. Ways to solve these problems are detailed in the article. The authors also analyzed the jurisprudence of the courts to adhere to the principle of publicity in civil proceedings.

Key words: principles of civil justice, publicity, civil process, publicity, Unified judicial information and telecommunication system.

Натепер в українському суспільстві активно відбуваються демократичні процеси. Конституцією України визначено нашу державу як демократичну. Яскравим вираженням демократизації суспільства є можливість осіб, чий права, свободи й інтереси порушені, невизнані або потребують оспорювання, звернутися до суду. Суд, у свою чергу, гарантує справедливе, законне та неупереджене вирішення спірного питання з дотри-

манням усіх принципів судочинства. Принцип гласності судового процесу зазначений у пункті 6 статті 129 Конституції України [2]. Своє бачення принципу гласності судового процесу вчений Є.В. Васьковський пояснює тим, що за особами, які мають право знайомитися з процесуальною діяльністю суду, розрізняють гласність для сторін, якщо це право належить тільки сторонам, гласність у вузькому розумінні слова і гласність загальну, яка розповсюджується на всіх бажаючих чи публічність [3, с. 122]. Тобто нормами Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України конкретно визначено як принцип гласності судового процесу, що стосується кожного учасника справи, а також інших осіб, які не є учасниками, але мають право для ознайомлення із судовим процесом, а також із судовими рішеннями. Також учений К.І. Малишев писав: «Гласність судочинства являє собою такий його устрій, за якого різні акти процесу є доступними для огляду зацікавленими особами та публікою. У поняття гласності входить насамперед зовнішня обстановка процесу, а саме доступність судових засідань для публіки. До поняття публічності суду належить також право друку судових рішень і відомостей про те, що відбувається у відкритому судовому засіданні. Крім цієї зовнішньої публічності суду, тобто доступності різних моментів правосуддя, публіці необхідно також звернути увагу на гласність процесу для осіб, які судяться, тобто на такий його устрій, за якого жоден крок судочинства не залишається таємницею для жодної зі сторін» [4]. Озвучення процесуальних дій, висловлювань учасників судового процесу, рішень суду тощо сприяє більш прозорому розгляду справи, зменшенню ризику прийняття неправомірного рішення, а також дає суспільству змогу оцінювати роботу судової гілки влади.

Крім цього, дуже часто, коли застосовується цей принцип, він звучить саме як гласність і відкритість судового процесу. Постає питання про тотожність цих понять. На думку науковця А.С. Бондарчука, за своєю сутністю відкритість судового процесу означає чіткий і прозорий процес розгляду судової справи, що є зрозумілим для громадськості, а також право громадян бути присутніми під час розгляду судових справ. Гласність судового процесу забезпечує активну участь сторонам та іншим особам, які заінтересовані в результатах вирішення справи: право на доступ до матеріалів справи, право знати про час і місце судового засідання, право бути вислуханими в суді, а також право знати про всі рішення, ухвалені у справі. З огляду на викладене, варто розглядати принципи гласності й відкритості в нерозривному зв'язку, які тісно взаємопов'язані між собою, доповнюють один одного, але не є тотожними. Принципи гласності й відкритості судового процесу відіграють значну роль у підтримці незалежності та неупередженості судів. З одного боку, у процесі їх реалізації здійснюється суспільний контроль за діяльністю суду, підвищуючи так рівень відповідальності судів під час вирішення ними судових справ. З іншого боку, принципи гласності й відкритості судового процесу є складниками законності судового процесу, що зобов'язує суб'єктів суспільних відносин дотримуватися письмових вимог судів [5].

Доволі часто принцип гласності ототожнюється з принципом публічності судового процесу. Проте, вивчивши правову природу принципу публічності, можемо стверджувати, що він притаманний більше кримінальному процесу, що означає, що органи державної влади, а саме суд, прокуратура, поліція тощо під час здійснення своїх функцій керуються публічними інтересами, незалежно від певної заінтересованості конкретних осіб. Науковець М.Й. Штефан стверджує, що принцип публічності є державно-правовим принципом, який означає, що суд, органи прокуратури, органи державного управління як органи держави здійснюють процесуальну діяльність у цивільному судочинстві в публічних, державних інтересах, на захист прав, свобод та охоронюваних інтересів громадян незалежно від волевиявлення сторін по справі, а сутність принципу гласності цивільного судочинства вбачає в тому, що розгляд справ у всіх судах є відкритим [6].

Аналізуючи норми ЦПК України, можемо стверджувати про певні обмеження щодо принципу гласності судового засідання. Ці обмеження стосуються розгляду справи в закритому судовому засіданні. Такий розгляд проводиться у випадках, коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, або за клопотанням учасників справи з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя учасників справи або відомостей, що принижують їхню честь і гідність, а також в інших випадках, установлених законом. Особисті папери, листи, записи телефонних розмов, телеграми та інші види кореспонденції можуть бути оголошені в судовому засіданні лише за згодою осіб, визначених Цивільним кодексом України. Це правило застосовується під час дослідженні звуко- й відеозаписів такого самого характеру. Про розгляд справи в закритому судовому засіданні постановляється ухвала [1]. Такі обмеження щодо принципу гласності судового засідання є доцільними та спрямовані на захист конституційних прав учасників судового засідання. Наприклад, право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції встановлено статтею 31 Конституції України [2].

Відповідно до ЦПК України, повне фіксування перебігу судового процесу за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу судом під час розгляду справи в судовому засіданні є складником принципу гласності судового процесу. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом. Згідно зі статтею 247 ЦПК України, повне фіксування судового засідання здійснюється в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (яке сьогодні направлено Державній судовій адміністрації України на доопрацювання). Фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання. Технічний запис судового засідання є додатком до протоколу судового засідання, після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. Учасник справи має право отримати копію технічного запису судового процесу [1]. Проте проблема щодо повного фіксування судового засідання полягає в такому. Під час установлення вищезазначених норм не враховано, що не всі наявні суди в Україні мають на балансі достатньо технічних засобів для виконання вимог законодавства. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система була спочатку запущена в тестовому режимі, який уже певною мірою показав певні недоліки Єдиної судової системи. Від судів надходять нарікання на те, що нині не завершено облаштування робочих місць суддів у залах судових засідань (персональні комп'ютери або ноутбуки/планшети, а також засоби повного фіксування судового процесу), сертифіковані навчання суддів із роботи в підсистемі «Електронний суд» не проведені; нормативні документи щодо умов праці суддів і працівників апарату судів не приведені у відповідність до вимог безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями [7]. Вирішенню цієї проблеми посприє збільшення фінансування судів для можливості закупівлі якісного й нового технічного оснащення, адже беззаперечним є те, що інформаційні технології не лише дають змогу прискорити судовий процес, а й мають серйозний ресурс для того, щоб здійснення судочинства не перетворювалося на таємне дійство за участю заздалегідь визначених акторів. Упровадження он-лайн судочинства не вирішить саме по собі проблему перевантаженості, оскільки це потребує комплексного, теоретичного та практичного підходу. Проте електронний суд має право на існування як один із регуляторів здобутків передових інформаційно-комунікаційних технологій. віртуалізація судочинства сприятиме швидкості розгляду справ судам, якості судових рішень та економії судових витрат [8, с. 113].

Щодо здійснення принципу гласності судового розгляду в цивільному судочинстві, що включає впровадження Єдиної судової системи, є також низка інших загроз для здійснення судочинства. Одним із ризиків є можливість повного або часткового знищення інформації, яка зберігається в електронній формі, або доступ до такої інформації, в тому числі персональної, третіх осіб. Це свідчить про недостатню захищеність баз даних Єдиної судової системи та неспроможність держави забезпечити безпеку здійснення правосуддя в електронному форматі. Цю проблему варто вирішувати шляхом залучення кваліфікованих спеціалістів ІТ сфери до роботи з Єдиною судовою системою та використання новітніх і більш ефективних способів захисту інформації. Разом із цим, на нашу думку, необхідно також дублювати інформацію в паперовому вигляді та на додаткових серверах, які можуть слугувати в разі знищення інформації з метою її відновлення.

Крім цього, принцип гласності судового процесу, відповідно до норм ЦПК України, передбачає можливість будь-якої особи бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Згідно з частиною 3 статті 7 ЦПК України, суд може видалити із зали судових засідань осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді, порушують порядок у залі суду. Як тоді співвіднести цей принцип із тим, що особою, яка перешкоджає веденню судового засідання, є учасник судового процесу – сторона (позивач або відповідач)? Адже така особа не може повною мірою здійснювати свої процесуальні права й користуватися принципом гласності судового засідання, якщо вона буде видалена із зали судового засідання. Видалення із зали судового засідання є заходом процесуального примусу. Відповідно до статті 145 ЦПК України, до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а в разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із зали судового засідання [1]. Установлені в суді правила включають загальні правила поведінки в суді та спеціальні правила поведінки учасників процесу й інших осіб, присутніх у судовому засіданні, та обов'язковість розпоряджень головуючого в судовому засіданні. Під розпорядженнями головуючого розуміють усні веління, накази головуючого судді учасникам процесу та іншим особам, які присутні в залі судового засідання, спрямовані на забезпечення порядку в судовому засіданні й проведення самого судового засідання в установленому законом і судом порядку. Не всі особи, які є учасниками судового процесу або присутніми під час розгляду справи, знають правила поведінки в суді. У жодному нормативно-правовому акті не прописано, як особа має бути вдягнена, яку мати зачіску та макіяж, коли можна говорити в суді, а коли – ні. Для когось ненормативна лексика є прийнятною, тому цілком можливо, що така особа може її вживати під час судового засідання. Суд сам установлює правила поведінки в суді, тому особа може бути й не бути ознайомлена з ними чи неоднозначно сприймати розпорядження головуючого. А застосування судом заходу процесуального примусу у вигляді видалення учасника із зали судового засідання буде суперечити принципу гласності судового засідання та іншим принципам цивільного судочинства, включаючи право на захист в суді. Ураховуючи можливість затягування цивільного процесу, пов'язану з відкладенням розгляду справи у зв'язку з видаленням із залу судового засідання учасників цивільного процесу, як альтернативу застосуванню видалення із залу судового засідання, варто розглянути можливість забезпечення належної поведінки присутніх у залі судового засідання осіб шляхом накладення штрафу [9, с. 20–22].

Проаналізувавши судову практику застосування суддями принципу гласності судового процесу, можемо стверджувати про неухильне дотримання цього принципу. Сак-

саганським районним судом міста Кривого Рогу Дніпропетровської області винесено ухвалу від 06.09.2017 по справі № 214/2502/17, де представника позивача просить здійснювати судові засідання по справі в режимі он-лайн трансляції, на що представник відповідача заперечує. Суд вважає, що вказане клопотання підлягає задоволенню, виходячи з такого. Відповідно до статті 6 ЦПК України, одним із принципів цивільного судочинства є гласність і відкритість. Ураховуючи суспільну значимість цієї справи, суд вважає, що розгляд цієї справи в режимі он-лайн трансляції буде відповідати принципу гласності й відкритості [10]. Схожа позиція міститься в ухвалі Радивилівського районного суду Рівненської області від 01.11.2017 № 568/1403/15-ц, де відповідачка по справі звернулася до суду з клопотанням про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд вирішив, що відеоконференцзв'язок варто проводити з приміщення Рівненського районного суду, який найближче знаходиться до місця перебування відповідачки [11].

Порушення принципу гласності суддею під час розгляду справи, відповідно до судової практики, може стати причиною заявлення відводу судді. Так, у судовому засіданні відповідач заявив відвід головному у справі з мотивів сумніву в об'єктивності й неупередженості судді, оскільки, на його думку, суддя порушив принцип гласності та відкритості судового розгляду. Ухвалою Дніпровського районного суду міста Херсона у справі від 19.03.2013 № 2110/7293/12, заслухавши думку сторін, які беруть участь у справі, суд не вбачає підстав про необхідність задоволення заяви про відвід із таких міркувань. Підстави для відводу судді визначені статтями 20, 21 ЦПК України. У заяві відповідача не зазначається жодна з підстав, передбачених законом, однак зазначається, що є інші обставини, які викликають сумнів в об'єктивності й неупередженості судді. Інших обставин, які б викликали сумнів в об'єктивності й неупередженості судді, не виявлено [12]. Аналогічна підстава для відводу судді була заявлена в заяві заінтересованої особи, яка обґрунтована тим, що суддя А.Ю. Бойчук проявив неповагу, нечемність, упередженість до представника територіальної громади в особі Одеської міської ради, принизив його честь і гідність, висловлювався нецензурною лайкою та допустив порушення принципу гласності судового процесу, проявивши зневагу до закону й підірвавши авторитет до правосуддя. У задоволенні відводу було відмовлено [13].

Отже, якщо особа не доведе порушення принципу гласності судового процесу суддею, що викликає сумнів у його неупередженості або об'єктивності, то відвід судді вважатиметься безпідставним. Така сама позиція визначена ухвалою Дергачівського районного суду Харківської області у справі від 02.07.2016 № 619/1425/16-ц [13]. Проте в цій же справі № 619/1425/16-ц ухвалою Дергачівського районного суду Харківської області від 12.07.2016 суддя все ж таки заявила самовідвід [15].

Вищезазначена судова практика свідчить про те, що недотримання принципу гласності часто застосовується учасниками справи як підстава для заявлення відводу судді. Проте судді не вважають, що недотримання цього принципу може свідчити про неупередженість і необ'єктивність судді, що, відповідно до пункту 5 частини 1 статті 36 ЦПК, України є підставою для відводу (самовідводу) судді. Такі дії з боку учасників можуть вважатися зловживанням цивільними процесуальними правами. Саме тому вважаємо, що дотримання принципу гласності не має суперечити принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами [16, с. 104].

Отже, принцип гласності судового процесу є «наскрізною ниткою», що простягається в усьому процесуальному законодавстві України, починаючи з його конституційного закріплення та закінчуючи іншими нормативно-правовими актами. Крім цього, порушення цього принципу тягне за собою наслідки у вигляді визнання судових рішень, прийнятих із порушенням цивільного процесуального законодавства. Також цей принцип закріплений у міжнародних договорах, які ратифікувала Верховна Рада України, і висвітлюється в рішеннях Європейського суду з прав людини,

які є обов'язковими для виконання Україною. Отже, цей принцип є основоположним у цивільному та інших видах судочинства, обов'язковим до виконання та сприяє справедливому, законному й неупередженому рішенню суду.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 19.10.2019).
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 19.10.2019).
3. Васьковський Е.В. Учебник гражданского процесса. Киев : Зерцало, 2003. 464 с.
4. Мальшев К.И. Курс гражданского судопроизводства. Санкт-Петербург, 1876. Т. 1.
5. Бондарчук С.А. Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 2.
6. Цивільне-процесуальне право України: Академічний курс. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 622 с.
7. Рада суддів України затвердила консультативний висновок про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему від 26.02.2019. *Офіційний веб-сайт Ради суддів України*. URL: <http://rsu.gov.ua/en/news/rada-suddiv-ukraini-zatverdila-konsultativnij-visnovok-pro-edinu-sudovu-informacijno-telekomunikacijnu-sistemu> (дата звернення: 02.11.2019).
8. Цісар Г.І., Дяченко С.В. Реалізація принципу верховенства права через призму електронного судочинства: теоретичні та практичні підходи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 111–114. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/tom_1_2018.pdf#page=111 (дата звернення: 02.11.2019).
9. Куцик К. Заходи процесуального примусу, які застосовуються до порушників порядку в залі судового засідання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 19–23. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/4/5.pdf> (дата звернення: 02.11.2019).
10. Судове рішення по справі від 06.09.2017 № 214/2502/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68703409> (дата звернення: 02.11.2019).
11. Судове рішення по справі від 01.11.2017 № 568/1403/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69966148> (дата звернення: 02.11.2019).
12. Судове рішення по справі від 19.03.2013 № 2110/7293/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49949103> (дата звернення: 02.11.2019).
13. Судове рішення по справі від 31.10.2018 № 522/11272/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77513437> (дата звернення: 02.11.2019).
14. Судове рішення по справі від 02.07.2016 № 619/1425/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58706564> (дата звернення: 02.11.2019).
15. Судове рішення по справі від 12.07.2016 № 619/1425/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58908367> (дата звернення: 02.11.2019).
16. Ковтунович Т.О., Дяченко С.В. Неприпустимість зловживання цивільними процесуальними правами як новела цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал юридичного факультету Запорізького національного університету*. 2018. № 6. С. 103–106. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/26.pdf (дата звернення: 02.11.2019).